

Historie péče o lidovou architekturu

Zájem o studium lidového stavitelství a počátky snah o jeho ochranu se v českých zemích datují od 2. poloviny 19. století. Hlavními důvody probouzejícího se zájmu o lidové vrstvy a jejich kulturu, jejíž význačnou součástí je i lidová architektura, byly zejména vrcholící emancipační snahy českého národa v rámci Rakousko-uherské monarchie spojené s upevňováním národní identity, jejíž kořeny a zdroje byly spatřovány právě na českém venkově.

Vrcholným kulturně politickým a národopisným počinem této doby byla Národopisná výstava československá v Praze roku 1895. Se vznikem Československé republiky se zájem o tradiční kulturu a tedy i lidové stavitelství přesouvá z roviny politické již převážně do oblasti odborné, což souvisí rovněž se zrychlujícím se tempem proměny venkova - postupnou likvidací historické zástavby a modernizací zemědělského hospodaření. Za tohoto stavu vystupuje do popředí neodkladná potřeba dokumentace staré vesnické architektury všemi dostupnými způsoby, tedy popisem, kresebně, fotograficky i plánově, ale objevují se také požadavky na její fyzickou záchranu jak na původním místě, tak přenesením nejceněnějších staveb do muzeí v přírodě.

Z vícera projektů se však daří realizovat pouze Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm zásluhou bratrů Jaroňků. Situace se mění po druhé světové válce se vznikem nových institucí zabývajících se mimo jiné i výzkumem a ochranou lidového stavitelství (památkové organizace, ČSAV, muzea) a také vydáním zákona č.22/1958 Sb., o kulturních památkách, jenž kodifikoval ochranu jednotlivých staveb i jejich souborů či sídelních celků. Do Státního seznamu kulturních památek se podařilo zapsat množství cenných vesnických staveb a odborná památkářská pracoviště vytipovala a zpracovala návrhy asi 100 památkových rezervací a zón, ale politické a ideologické důvody zamezily jejich vyhlášení.

Na druhou stranu však vzniká zpravidla spontánně řada zajímavých menších regionálních muzejních expozice zaměřených na záchranu a prezentaci lidové architektury, jejichž základem jsou často hodnotné stavby na původním místě (např. ve Třebízi, v Přerově nad Labem, v Zubrnici, v Rymicích, v Příkazech, na Veselém Kopci a v Hlinsku aj.) Nový památkový zákon č.20/1987 Sb., o státní památkové péči ve svých ustanoveních ještě více rozpracoval a zdůraznil problematiku památkově chráněných území zavedením pojmů památková rezervace, památková zóna a ochranné pásmo, ale ani takto rozšířené možnosti územní památkové ochrany vesnických sídel nepřinesly v následujících letech žádoucí efekt.

V tomto směru nastává viditelný pozitivní posun po r. 1989 – v několika etapách a různými orgány je postupně podnes vyhlášeno celkem 278 vesnických památkových rezervací a zón, rozšiřují se a vznikají nová muzea v přírodě (např. Kouřim, Vysoký Chlumec, Strážnice, Chanovice, Velhartice aj.) a na výrazně kvantitativně i kvalitativně vyšší úrovni se rozvíjí výzkum a studium vesnické architektury, jehož výsledkem jsou četná syntetická díla i dílčí práce a také nové metodické přístupy a poznatky, které se daří zavádět do průzkumné i památkové praxe.

Pavel Bureš

Národní památkový ústav